

Az intelligens szakosodási stratégiák alapjai, különös tekintettel az egészségiparra

Lengyel Imre¹

A regionális politikával foglalkozók körében régóta folyik a vita arról, hogy az államnak és a helyi közösségeknek célszerű-e beavatkozni a gazdasági folyamatokba, vagy a spontán üzleti döntések hosszabb távon mindegyik térség fejlődését automatikusan előidézik. Az utóbbi időben az Európai Unió egyre jobban lemarad a globális versenyben, részben emiatt széles körben vált elfogadottá az a felismerés, hogy a kevésbé fejlett térségek felzárkóztatására alkalmazott kohéziós politikát hatékonyabbá kellene tenni. Az Európai Unióban ezt az új gazdaságfejlesztési elképzelést intelligens szakosodási stratégiának (S3: smart specialisation strategy) nevezik és a 2014–2020-as tervezési időszakban a fejlesztési terveket is már ezen szemlélet és tervezési metódus szerint kellett kidolgozni, többek között a magyar megyékre is. Az egészségipar összetett tevékenységi kört fog át, az üzleti, köz- és nonprofit szférák szereplőinek együtt kell működniük a szinergiákon alapuló, szektorokon átívelő, integrált, alulról-szerveződő helyi és regionális fejlesztések kidolgozásában, amelyekhez az intelligens szakosodási stratégiák kiváló keretet nyújtanak.

Tanulmányomban² áttekintem az intelligens szakosodás főbb sarokpontjait, gazdaságpolitikai (makrogazdasági) alapjait, majd ennek a szemléletnek a térbeli kiterjesztését. Részletesen bemutatom speciális gondolatmenetét, tervezési módszertanát és eszközeit az Európai Unió regionális politikájában. Ezt követően kitérek a magyar intelligens szakosodási tervre, az abban szereplő egészségipari fejlesztési elképzelésekre.

Kulcsszavak: intelligens szakosodás, egészségipar, alulról-szerveződő gazdaságfejlesztés

1. Az intelligens szakosodási elképzelések elméleti háttere

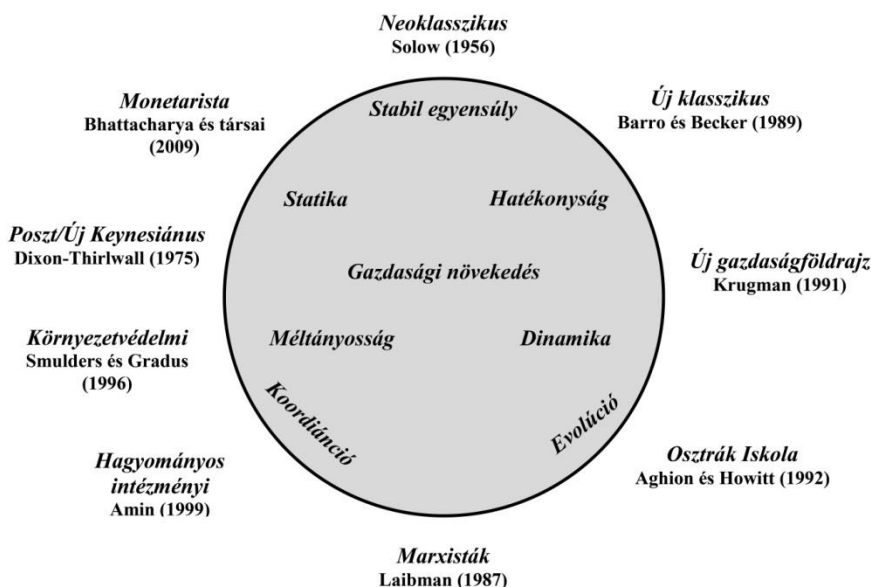
Az intelligens szakosodási politika szerves folytatása a korábbi időszakok gazdaságpolitikáinak, megtartva a bevált gondolatokat és eszközöket, de egyúttal a megváltozott társadalmi-gazdasági feltételek által generált új kihívásokra is megpróbál választ adni. Egyik alapvető újdonsága, hogy kísérletet tesz a makroszintű és a regionális politikák közötti összhang létrehozására. Míg korábban a régiók támogatását egyféle „jóléti” célúnak tekintették, addig az új szemléletben a regionális politika egyik fő célkitűzése a nemzetgazdaság növekedésének elősegítése, ezen keresztül a jólét javítása.

¹ Lengyel Imre, DSc, intézetvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar (Szeged).

² A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00008 azonosítójú, EU társfinanszírozású projekt támogatta.

A gazdaságfejlesztési politikák hagyományos célja a kiegyensúlyozott, tartós gazdasági növekedés ösztönzése, amelynek magyarázatára több irányzat (paradigma?) különíthető el (Lengyel I. 2012, Pike et al. 2006, Varga 2009). A hosszú távú gazdasági növekedéssel foglalkozó irányzatokat Cochrane és Poot (2014, 262. o.) három szempont, az egyensúly, a koordináció és az időbeli változás (evolúció) alapján tipizálta, kiemelve a hatékonyság-méltányosság és statika-dinamika dichotómiákat (1. ábra). A fontosabb irányzatok közül kilencet soroltak fel, szemléltetve az eltérő felfogásokat a neoklasszikus, az új klasszikus irányzatoktól az új gazdaságföldrajzon át a poszt-keynesiánus és monetarista iskolákig (természetesen ez a tipizálás csak érzékelteti a különböző alapállásokat).

1. ábra A gazdasági növekedés főbb irányzatai

Forrás: Cochrane–Poot (2014), 262. o.

A hosszú távú gazdasági növekedéssel foglalkozó irányzatok közül három tűnik kiemelt fontosságúnak (Capello 2015, Mankiw 2015, Radošević 2017, Romer 2012, Stimson et al. 2006): a (poszt)keynesi az 1970-es évekig állt előtérben, ezt követően a neoklasszikus (exogén és endogén) gondolatok váltak elfogadottá, míg napjainkban olyan új irányzatok, amelyek bizonyos egyéb társadalomtudományi (gazdaságpszichológiai, magatartás-gazdaságtani stb.) gondolatokat is beépítettek magyarázataikba.

Az ezredfordulótól egyre inkább elfogadottá vált, hogy a gazdasági növekedés főleg a technológiai fejlődéssel és a munkaerő felkészültségével hozható kapcsolatba, amely tényezők elsősorban a vállalatok profitmaximalizáló magatartásától függenek, azaz endogén tényezők (Acemoglu 2008, Ács–Varga 2000, Aghion–Durlauf

2005). A technológiai fejlődés és háttértényezőinek endogenizálására több kísérlet történt, amelyet együttesen *'új növekedéseméletnek'*, vagy *endogén növekedéseméletnek* is neveznek (Ács–Sanders 2014, McCann-van Oort 2009, Varga 2016): Arrow a „gyakorlati tanulás” (learning by doing), Lucas az emberi tőke által eredményezett tudástúlsordulások (szpiloverek), míg Romer a kutatások által létrehozott technológiai tudáskészlet szerepét emelte ki. A gazdaságfejlesztési politikák között pedig előtérbe került az innováció-politika, amely többek között kiterjedt a K+F és vállalkozásfejlesztési politikákra (Vas 2017).

Az adott időszak irányadó közgazdasági gondolataira épülő gazdaságfejlesztési politikákhoz igazodott az eszközként alkalmazott *gazdaságfejlesztési stratégiák* szemlélete és alkalmazott eszközrendszere (Lengyel 2010, Stimson et al. 2006, 12. o.). Az 1990-es évekig az országok gazdaságpolitikája a *komparatív előnyök* alapján ösztönözte a nemzetközi munkamegosztásban való részvételt, eleinte a szükséges infrastruktúra fejlesztésével (beruházásokkal), majd egyes kiemelt ágazatok támogatásával. Az 1980-as évektől fokozatosan felismerték, a keynesi gazdaságpolitika visszaszorulásával párhuzamosan, hogy a komparatív előnyök szerinti specializáció egyre kevésbé működik, mivel a nemzetközi kereskedelem nagy részét a globálisan versenyző iparágak bonyolítják, amelyek pedig nem komparatív, hanem *kompetitív előnyök* alapján mérlegelnek. Emiatt a gazdaságfejlesztési stratégiákban is előtérbe kerültek az iparági versenystratégiák megerősödését támogató eszközök, majd az *integrált szemléletű stratégiai tervezés*. Az ezredforduló körül az is felismerést nyert, hogy az erős globális versenyben nem az egyes iparágak, hanem a szektorokon átnyúló együttműködések képesek hatékonyan fellépni, emiatt a *kollaboratív előnyöket kiemelő többszektorú integrált stratégiai tervezés* nyert teret, többek között a klaszterek ösztönzése.

A 2008-as válság felhívta a figyelmet a globális feltételek közötti gazdasági növekedés, haladás, fejlődés értelmezésének és mérésének problémáira, ami maga után vonta a gazdaságpolitikai elképzelések újragondolását is. Az egyik széles körben elfogadott álláspont, amely a Stiglitz, Sen és Fitoussi által szerkesztett jelentésben jelent meg először (2010, 310. o.): „különbséget tesz a jelenlegi jól-lét és a fenntarthatóság értékelésekor, azaz hogy mennyire lehet mindezt hosszú távon fenntartani.” A jelentésben a *jól-lét (well-being) a kulcsfogalom*, amelynek változásának mérésére nyolc dimenziót javasolnak, az anyagi életszínvontól az egészségen és oktatáson át a gazdasági és fizikai jellegű bizonytalanságig (Stiglitz et al. 2010, 315. o.). Az OECD kísérletet tett a *regionális jól-lét mérésére* is, három dimenzióban 11 mutatót értékelve³.

A 2008-as válságot követően megjelenő gazdaságpolitikai irányzatok egy része nemcsak értelmezni próbálja a folyamatokat, hanem újfajta gazdaságfejlesztési elképzeléseket is megfogalmaznak (Cséfalvay 2017). A technológiai fejlődést elő-

³ <https://www.oecdregionalwellbeing.org/>

térbe állító, endogén alapokon álló innovációs politikák megújulásaként megjelentek az új iparpolitikák (NIP: new industrial policies), pontosabban új szektorpolitikai elképzelések, amelyek a vertikális (ágazati) és horizontális (ágazattól független) beavatkozásokat megpróbálják összhangba hozni a gazdaságfejlesztési programok, strukturális reformok során (EC 2017). Radosevic (2017, 9–23. o.) hét NIP megközelítést emel ki, amelyek a globális gazdaság átalakulását próbálják értelmezni és az új kihívásokra adható gazdaságpolitikai válaszokra is kísérletet tesznek:

- növekedést befolyásoló korlátok (binding constraints to growth: Rodrik, McKinsey stb.),
- termék-tér módszer (product space method: Hausman, Hidalgo stb.)
- új strukturalista gazdaságtan (new structural economics: Lin stb.)
- neo-schumpeteri irányzat (neo-schumpeterian approach: Keun Lee stb.),
- schumpeteri irányzat (schumpeterian approach: Aghion stb.),
- iparpolitika folyamat (evolúciós) alapú megközelítése (process view of industrial policy: Sabel, Kuznetsov stb.),
- intelligens szakosodási politikák (smart specialization policies: Foray stb.).

A fenti irányzatok egyike az *intelligens szakosodási politika*, amelyet az EU egyik innovációs munkabizottsága („Knowledge for Growth” K4G kutatócsoport) dolgozott ki a 2008-as válság elemzésekor (Foray et al 2009). Azt vizsgálták, hogy az EU globális versenyben való gyengülő helytállása (pl. megnőtt a termelékenységi rés az USA és az EU között) milyen okokra vezethető vissza, miért nem hatékonyak a hagyományos, ágazat-független (horizontális) innovációs politikák. Főbb megállapításaik (Foray 2015, 2016):

- a fejlett országok régiói csak *tudásalapú*, azaz *innovatív tevékenységekkel* lehetnek versenyképesek a globális gazdaságban,
- az EU-ban gyenge a K+F hasznosulása és az innovációk bevezetése, nagyon széttagoltak a tudományos kutatási és innovációs politikák,
- a kompetitív előnyök alig hasznosulnak,
- hiányzik a kitörési pontokat előtérbe állító új iparpolitika (specializáció, szelekció, újraparosodás),
- nincs kellően kihasználva a kritikus tömeg (tudásbázisban, üzleti szférában).

Az *intelligens szakosodási politika* az innovációs (K+F) és gazdaságfejlesztési politikák megújulásának és ötvözetének is tekinthető. Beavatkozik a piaci folyamatokba, mivel kijelöl prioritásokat és kutatási területeket, és egyúttal ösztönzi és támogatja a piaci vállalkozásokat is új piaci rések megtalálására. Ezt a megközelítést adaptálták az EU-ban a 2014–2020-as tervezési időszak regionális politikájának megfogalmazásakor, amire a későbbiekben még bővebben kitérünk. Alapvetőnek tartom, hogy széles körben elfogadottá vált, nem kell a GDP-vel mért gazdasági növekedést misztifikálni, hanem a helyben élők jól-léte a fejlődés célja, amely endogén alapokon álló és a térséghez kötődő, az ott élők által felvállalt és közreműködésükkel megvalósuló integrált fejlesztésekkel javítható.

Amint áttekintettük, a makrogazdasági növekedést leíró közgazdasági elméletek és a hozzájuk kötődő gazdaságpolitikák időben olyan egymást követő irányzatok, amelyek megpróbálnak az új kihívásoknak megfelelni. Megjegyzem, hogy napjainkban ezek az irányzatok egymás mellett élnek, mindegyiknek vannak követői. Úgy tűnik, hogy az elméleti közgazdasági szakirodalomban a főáramlat (mainstream) még mindig a neoklasszikus közgazdaságtan, amely a komparatív előnyökkel magyarázza a nemzetgazdaságok szakosodását. De a gazdaságpolitikával, gazdaságfejlesztéssel foglalkozó irányzatok már napjaink átalakuló gazdasági és társadalmi folyamataira (pl. az internet széles körű használata, az információs gyors áramlása) is reagálnak, többségük a kompetitív előnyöket hangsúlyozó, endogén alapú, az ott élők jól-létét erősítő gondolatokra épít magyarázataiban. Az egészségipar összetett tevékenységi kört fog át, az üzleti, köz- és nonprofit szférák szereplőinek együtt kell működniük a szinergiákon alapuló, szektorokon átívelő integrált helyi és regionális fejlesztések kidolgozásában, amelyekhez az intelligens szakosodási stratégiák kiváló keretet nyújtanak.

2. A regionális intelligens szakosodási stratégia elméleti alapjai

A *regionális intelligens szakosodási irányzat* is a növekedési, fejlődési elméletekből indul ki, ötvözve az országos gazdaságpolitikák és a regionális fejlesztések tapasztalatait, szakirodalmi eredményeit. Elsősorban a regionális gazdaságtan megfigyeléseire támaszkodik, így az agglomerációs előnyök, a térbeli tudástúlcsordulás, a regionális multiplikátorok, az elérhetőség, az alulról-szerveződő hálózatok, a klaszterek stb. kerültek be a fejlesztési eszközök közé (Lengyel B.–Szakálné Kanó 2014, Lengyel–Varga 2018).

A *régiók gazdasági növekedésének és fejlődésének értelmezésére és mérésére* az eltérő alapokon álló közgazdasági és regionális tudományi irányzatok különböző magyarázatokkal szolgáltak (Abreu 2014, Capello 2007, Capello–Nijkamp 2009, Dusek–Kotosz 2016, Lengyel 2010, 2012, McCann–van Oort 2009, Nijkamp–Abreu 2009, Pike et al. 2006). A makrogazdasági elméletekkel összhangban az 1970-es évekig elsősorban a *keynesi gondolatok* térbeli kiterjesztését alkalmazták, amit az exportbázis elmélet írt le. Az 1970-es évektől dominánssá vált *neoklasszikus irányzatok* abból indultak ki, hogy az önszabályozó piaci mechanizmusok hatékonyan működnek, a technológiai változás eredményei pedig térben is externhatásokként terjednek. Ebben az esetben nincs szükség kormányzati (állami) beavatkozásra, csupán a tényezők (munkaerő, tőke) térbeli mobilitásának akadályait kell megszüntetni (főleg a közlekedés kiépítésével), illetve a kevésbé fejlett régiókban a tőke vonzásához szükséges közjavak, tényezőfeltételek (infrastruktúra, oktatás, egészségügy stb.) színvonalát kell javítani. Az 1980-as évektől a neoklasszikus regionális növekedési irányzatok között az *endogén jellegűek* kerültek előtérbe, miután térbeli kiegyenlítés alig volt megfigyelhető, főleg a régiók közötti tényezőáramlás korlátozottsága miatt. A kedvezőtlen térbeli folyamatok hatásait a tudásbázis megerősítésével, okta-

tással, az elmaradott régiók növekedési pólusaiban (nagyvárosaiban) az innovatív intézményi (K+F tevékenységek, a felsőoktatás) környezet és a kapcsolódó tudásintenzív üzleti tevékenységek támogatásával, klaszterek ösztönzésével lehet mérsékelni (Imreh-Tóth 2015, Kotosz–Lukovics 2017, Nagy 2012). Az EU-ban mindegyik régióban a területfejlesztési koncepciók szerves része volt regionális innovációs stratégiák (RIS) kidolgozása.

Az 1990-es évek végétől a globalizáció felerősödésével alapvetően megváltoztak a társadalmi-gazdasági háttérfeltételek, napjainkra azok az *endogén jellegű, hely-alapú (place-based) területi növekedési irányzatok* kerültek előtérbe, amelyek a globális versenyben való növekedést a *térség versenyképességének javulásától*, sajátos versenyelőnyeinek kihasználásától várják el. A technológiát és tudást is régióspecifikusnak, a térségen belülinek (endogénnek) tekintik, emiatt mindegyik térségben a meglévő helyi adottságoktól függő, egyedi növekedési pálya formálódik, amit alulról-szerveződő gazdaságfejlesztési stratégiával lehet megerősíteni.

A fenti irányzatok időbeliségét áttekintve egyértelmű, hogy korábban a makroökonómiai növekedési gondolatok „megkésett lenyomataként” értelmeztük a regionális növekedést, pl. keynesi (export-bázis), avagy neoklasszikus (technikai haladással) irányzatok eredményeinek adaptálásával (Lengyel 2010). Továbbá, mindegyik régió növekedését hasonló szempontok, „sablonok” alapján képeztük el. De napjainkra a regionális gazdaságtanban széles körben elfogadottnak tűnik, hogy verseny van a régiók között, amelyek jellemzői egyaránt eltérnek mind a vállalatok, mind az országok közötti versenytől (Batey–Friedrich 2000, Chesire 2003, Malecki 2002). A régiók közötti verseny következményei hasonlatosak az országok közötti verseny eredményéhez: a sikeresen versenyző régiókban nő az életszínvonal, a foglalkoztatás és a jövedelmek, új beruházások jelennek meg, a tehetséges és kreatív fiatalok, üzletemberek odaköltöznek stb. (Malecki 2004, Polenske 2004).

Az *alulról szerveződő, endogén jellegű területi irányzatok* lényegét olyan folyamatok alkotják, amelyek a regionális gazdasági növekedés modellezését és mérését, illetve a fejlesztési elképzelések keretrendszerét is meghatározzák (Capello 2007):

- *Kompetitív folyamatot* feltételeznek, amely a helyi erőforrások minőségén alapul, a termék és folyamat innováción, a helyi tudásbázison.
- *Társadalmi-kapcsolati folyamatok* determinálják, az együttműködési készség, a helyi tudásteremtéshez szükséges bizalom, az interaktív tanulás (tapasztalatok megosztása), a helyi szereplők konszenzuson alapuló döntési folyamata.
- *Területi és térbeli folyamat*, amely nemcsak a földrajzi helytől függ, hanem a térben távoli partnerek közötti hatékony kapcsolatoktól is.
- *Interaktív folyamat*, a helyi gazdaság egyaránt szorosan kötődik a régióhoz, a nemzetgazdasághoz és a globális gazdasághoz, a különböző szereplők közötti kapcsolatok oda-vissza működnek.
- *Endogén folyamat*, a helyi versenyelőnyökön, termelési rendszereken alapul és a helyi szereplők kölcsönösen előnyös együttműködésén.

Összegezve, a regionális tudomány, azon belül a regionális gazdaságtan széleskörű konszenzuson alapuló eredményei a mai globális átalakulás térbeli hatásairól:

- Fejlett országok régiói csak *tudásalapú, innovatív tevékenységekkel* lehetnek versenyképesek a globális gazdaságban (RIS3 stratégiák) (McCann 2013).
- Komparatív előnyök helyett *kompetitív*, illetve *kollaboratív előnyök* érvényesülnek (Stimson et al. 2006).
- Gazdasági növekedés fókusz: *térbeli koncentráció* (Krugman 2003) és *agglomerációs előnyök* (urbanizációs - Jacobs externáliák; és lokalizációs előnyök - Marshall-Arrow-Romer externáliák) (Capello 2015).
- Keynesi top-down stratégiák helyett az eltérő adottságú régiókra *endogén bottom-up regionális stratégiák* (Capello 2007, Pike et al. 2006).
- Project-alapú stratégiák helyett *hely-alapú (place-based) integrált gazdasági és társadalmi programozás* (Barca 2009).
- Helyi érdekeltek intenzív bevonása (Quadruple Helix: üzleti, kormányzati, egyetemi és civil/média szféra) (Foray 2015).
- *Traded regionális klaszterek* a globális verseny alapegységei (Porter 1990), amelyek típusai: tiszta agglomeráció, iparági komplex, és társadalmi hálózati klaszter (McCann 2013).

A regionális fejlődés és növekedés elemzésénél az *endogén helyi tényezők* kerültek előtérbe, amelyek vizsgálata a regionális tudományban napjaink egyik fontos kutatási területévé vált (Pike et al. 2011, Stimson et al. 2009, 2011). Széles körben szakmai konszenzus alakult ki a regionalisták között, hogy a térségek versenye lényegében a térségben 'home base'-el bíró globális iparágak vállalatai közötti versenyre vezethető vissza. Ezen új kihívásokra a (metropolitan) nagyvárosokban spontán módon is keletkezhetnek sikeres válaszok, de a (non-metropolitan) kisvárosi térségekben tudatos fejlesztéspolitikára van szükség, hogy a helyben élők jól-léte javuljon. Az EU-ban a 2014–20-as időszakban erre a tudatos fejlesztéspolitikára született egy javaslat: az *intelligens szakosodási stratégia*.

3. Intelligens szakosodási politika és stratégia az Európai Unióban

Amíg korábban az Európai Unióban a regionális politika fő célja a felzárkóztatás, a gazdasági fejlettség területi különbségeinek mérséklése, a kevésbé fejlett régiók gazdasági növekedésének gyorsításához szükséges háttérfeltételek kialakítása volt, addig napjainkra felismerést nyert, hogy egy *térségnek önmagához mért fejlődését* kell előtérbe állítani (Rechnitzer–Smahó 2011). Továbbá a gazdasági feltételek mellett a társadalmi környezet változására is szükség van, amelyek időben csak lassan módosulnak. Az eltérő fejlődési pályák miatt nem érdemes mechanikusan utánozni a sikeresnek kikiáltott modelleket, mert azok más feltételek mellett lettek sikeresek. A fejlődés az evolúció gondolatköréhez áll közel, amely a rivalizálást és kiválasztó-

dást fontosnak tartja, így a regionális fejlődés lényegében a globális verseny kihívásaira adott helyi válaszként is felfogható (Elekes 2016). Az is elfogadottnak tűnik, hogy a fejlődés nem automatikus és nem lineáris folyamat, továbbá a globális verseny miatt a centrum-periféria viszonyok újratermelődhetnek.

Az Európai Unió hármas célt tűzött ki az *Európa 2020* dokumentumban, amiben a területfejlesztés hagyományos céljai újrafogalmazódtak az egymást kölcsönösen erősítő három prioritásban (EC 2010):

- *Intelligens növekedés* (smart growth): tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakítása.
- *Fenntartható növekedés* (sustainable growth): erőforrás-hatékony, környezet-barát és versenyképes gazdaság.
- *Inkluzív (befogadó) növekedés* (inclusive growth): magas foglalkoztatás, valamint szociális és területi kohézió jellemezte gazdaság kialakításának ösztönzése.

A regionális intelligens szakosodási stratégia két gondolatrendszerből formálódott 2009–2010-ben, egyrészt az újragondolt innovációs politikákon alapuló makrogazdasági politikai javaslatokból, másrészt a regionális tudományi és területfejlesztési tapasztalatokból. Több regionális politikai dokumentumban és kézikönyvben is megfogalmazták, mit jelent a regionális intelligens szakosodási stratégia és hogyan érdemes végrehajtani (RIS3 2012, Thissen et al. 2013, McCann–Ortega-Argilés 2013, 2016).

Az *S3 definíciója*⁴: „Az intelligens specializációt szolgáló nemzeti/regionális innovációs stratégiák (RIS3 stratégiák) integrált, helyspecifikus gazdasági szerkezetátalakítási stratégiák öt fő hatásterülettel:

- A politika által nyújtott támogatást és ráfordításokat kulcsfontosságú nemzeti/regionális prioritásokra, kihívásokra és igényekre koncentrálják a tudásalapú fejlesztés érdekében.
- Az egyes országok/régiók erősségeire, versenyelőnyeire és kiválósági potenciáljára építenek.
- A technológiai és a gyakorlaton alapuló innovációt egyaránt elősegítik, és törekednek élnékíteni a magántőke beruházásait.
- Az érdekeltek teljes bevonását teremtik meg, ösztönzik az innovációt és a kísérletező kedvet.
- Konkrét tényekre támaszkodnak, és megbízható monitorozási és értékelési rendszereket tartalmaznak.”

⁴ http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_hu.pdf

A 2012-ben született fenti definíció megpróbálja tömören összefoglalni az S3 stratégiák lényegét, de nyilván az egyes kifejezések mögötti tartalmak igen összetettek. 2014-től a gyakorlatban végrehajtott S3 programok szervezése során felgyűlt tapasztalatok⁵ alapján az egyes kifejezések értelmezéséről is pontosabb elképzelések formálódtak (Foray 2016, 2017, McCann–Ortega–Argilés 2016, Radosevic 2017). Megjegyzem, hogy a lefordított EU-s dokumentumokban keverednek a 'specializáció' és a 'szakosodás' kifejezések, amelyek tartalma ugyanaz, a továbbiakban a hazai dokumentumokban szereplő 'szakosodás' kifejezést használjuk.

A 'smart specialisation' nem azt jelenti, hogy a régiók gazdasági szerkezete még specializáltabb legyen, hanem azt, hogy a régiók létező és potenciális erősségeire épülő, *magas hozzáadott értékű, főleg 'tudás-alapú' üzleti tevékenységeket* kell ösztönözni. Ebben a felismerésben az is tükröződik, hogy a széles értelemben vett innovációra kell törekedni. A 'smart' magyarrá fordításaként megjelent 'intelligens' szó pedig félrevezető, többen informatikai üzletágakra (pl. a smart cities kapcsán) és infokommunikációs eszközökre gondolnak, pedig csak az 'okosan' kiválasztott tevékenységi körről van szó (ami lehet pl. egyediségre épülő falusi turizmus egy rurális térségben). Azaz új piaci réseket kihasználó, ígéretes és a régió vállalkozói-nak minél szélesebb körét mozgósítani képes fejlesztési elképzeléseket kell támogatni. Ehhez kapcsolódva a „gazdasági szerkezetátalakítás” csak arra utal, hogy minél magasabb hozzáadott értékű tevékenységek jelenjenek meg, de lehet, hogy a már meglévő hagyományos iparágakban.

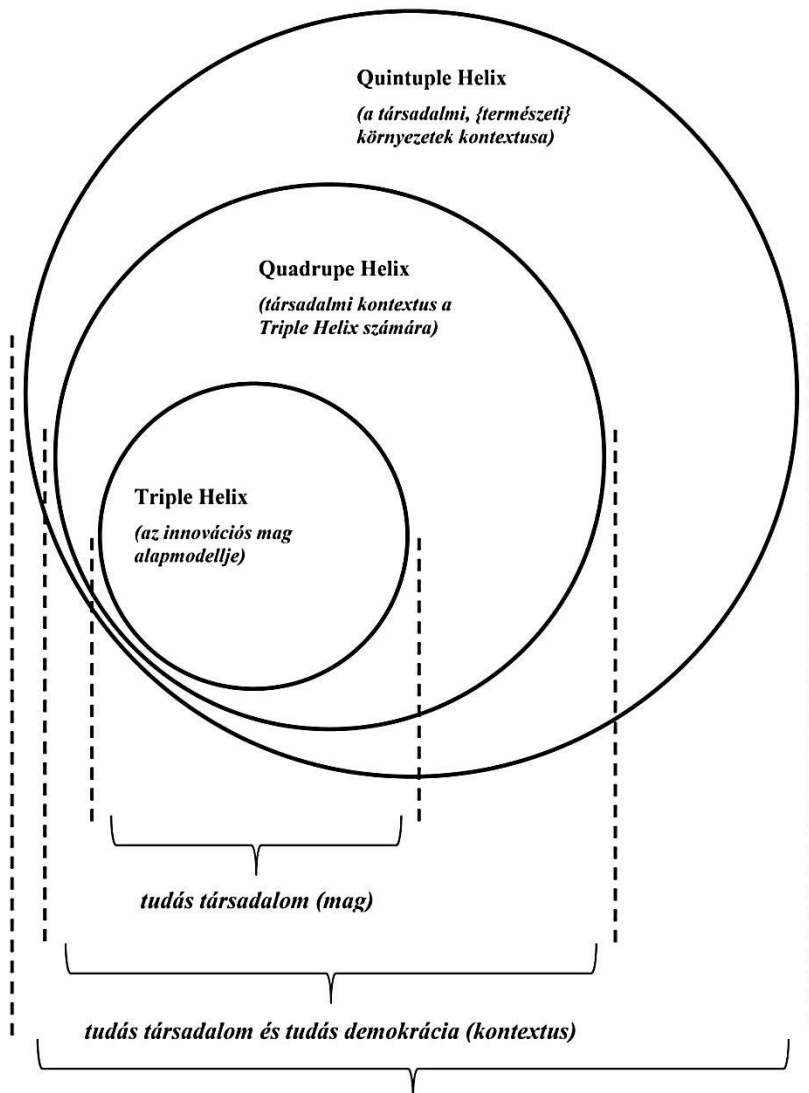
Az S3 csak a régió legígéretesebb jövőbeli fejlesztéseire koncentrálna, mivel a gazdaságfejlesztési támogatásokat a *kulcsfontosságú prioritások* alapján érdemes felhasználni. Egy alapos szelekciós eljárás során kell kiválasztani a húzóágazatokat, klasztereket és a hozzájuk valamilyen módon kapcsolódó szektorokat és vállalkozásaikat, intézményeket. A fókuszálás nyilván a szűkös erőforrásokra és a globális piacra adott válasz, mivel az erőteljes nemzetközi és területi versenyben a piaci réseket és a méretgazdaságosságot lehet kihasználni. De ez a szelekciós eljárás a döntéshozók számára nehéz dilemmát vet fel és komoly feszültséget generálhat, mivel a fejlesztésekből kimaradók is megpróbálják érdekeiket érvényesíteni.

Az S3 során az egyik fő kérdés, hogy a *térség jövőképét* és a jövőképhez illeszkedő prioritásokat hogyan lehet meghatározni, milyen szereplők körét célszerű bevonni és milyen módon. A helyben szerveződő együttműködés a szereplők széles körét érinti, amely többek között a *Quadruple Helix modell* alapján szervezhető (Carayannis–Rakhmatullin 2014, Vas 2012). Ez a modell a helyi társadalom szerveződéseivel egészíti ki a közismert Triple Helix modellt, amely az akadémiai (egyetemi, tudományos intézeti) – üzleti - kormányzati szférák szoros együttműködését írja le (Lengyel B. 2012). Lényegében arról van szó, hogy a lényeges körülmények összességét figyelembe kell venni, a helyi társadalom képviselői pedig a jól-lét jö-

⁵ A tapasztalatok megosztására létrehoztak egy 'smart specialisation platform'-ot: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/what-is-smart-specialisation->

vöbeli alakulásának feltételeit is be tudják építeni a stratégiába (2. ábra). De az is fontos üzenet, hogy az innovációban azok az elsődlegesen érintett szereplők (stakeholderek) működnek együtt, akik a térség jövőképéről meg tudnak egyezni.

2. ábra A Helix típusú innovációs modellek családjja

társadalmi ökológiai, társadalom-természeti interakciók, társadalom-ökológiai átmenet

Forrás: Carayannis–Rakhmatullin (2014), 231. o.

Az S3 az érdekeltek bevonásával ösztönzi az innovációt és a kísérletező, vállalkozó kedvet. Fontos szerep jut a helyben működő vállalkozásoknak (a 'home base' a térségben található), akik az ún. 'vállalkozói tényfeltárás' (EDP: Entrepreneurial Discovery Process) során megfogalmazzák, milyen piaci réseket látnak és azokban való megjelenésükhöz mire lenne szükségük (Foray 2014). Fontos üzenet, hogy nem az egyetemi, vagy intézeti kutatási bázisokból kell kiindulni, legyenek azok bár világszínvonalúak, hanem csak azokat kell bevonni és támogatni, amelyekre szükségük van a helyi vállalkozásoknak, azaz a helyi üzleti/iparági szakértelmet kell megerősíteni, lehetőség szerint együttműködve a helyi egyetemekkel (Imreh-Tóth 2015, Lukovics–Zuti 2014, 2015, Nagy 2012). Természetesen itt potenciális vállalkozások is lehetőséget kaphatnak. Összegezve, az S3 kidolgozásakor a meglévő üzleti (vállalkozói) tudásbázis és a K+F háttér alapján azt kell mérlegelni, hogy a vállalkozások hogyan tudnak üzletileg hasznosítható tudást, azaz innovációt létrehozni, főleg a jövőbeli piaci lehetőségekre tekintettel.

Az innovációt Schumpeter nyomán általában „újfajta kombinációként” szokás értelmezni, a meglévő, ismert dolgok újfajta összerendeződéseként, amely általában teremtő rombolást végrehajtva előmozdítja a gazdasági fejlődést (Schumpeter 1961). Többféle módon lehet újragondolni a Schumpeter által megadott 5 alapesetet, napjainkban a teremtő rombolás gyakorlati értelmezésére is több kísérlet történt, főleg az infokommunikációs folyamatok és 4. ipari forradalom hatására.

Az egyik ilyen kísérlet *Christensen* nevéhez köthető, aki az innovációk három típusát definiálta a gazdasági növekedésre és munkahelyteremtésre gyakorolt hatása szerint (Bögel 2008, Christensen 2002). A legfontosabb a *romboló innováció* (disruption innovation), másképpen *piacteremtő innováció* (new market innovation), amikor a már létező, de kevesek által elérhető termékek és szolgáltatások olcsóbbá válnak és a fogyasztók széles köréhez eljutnak (pl. ilyen volt annak idején az autó, a személyi számítógép, a mobiltelefon), a megnövekedett kereslet következtében új vállalkozások lépnek a piacra és új munkahelyek jönnek létre. Ez a típusú innováció általában átalakítja a piacstruktúrát, korábbi piacvezető vállalatok visszaszorulhatnak. A másik típus a *fokozatos innováció* (incremental innovation), amikor egy adott terméket vagy szolgáltatást folyamatosan továbbfejlesztnek, de változatlan piaci kereslet mellett ez alig járul hozzá a gazdasági növekedéshez és nem nő a foglalkoztatottság sem, esetleg a piaci szereplők köre változik. A harmadik típus a *hatékonyági innováció*, amikor a technológiai változások bevezetésével többet és olcsóbban lehet előállítani, amihez egyre kevesebb munkaerőre van szükség, ezáltal munkahelyek szűnnek meg. A fentiekben túl az innováció többféle tipizálása lehetséges, lényeges, hogy az S3 programok során azokat a javaslatokat és jövőbeli lehetőségeket célszerű támogatni, amelyek a piaci bővülést ki tudják használni és a térségben új munkahelyeket hozhatnak létre.

A helyi gazdaság- és vállalkozásfejlesztés során az üzletágak három csoportját különböztetjük meg a célpiacok és jövedelemforrások szerint (Lengyel 2010, Porter 1990, 2003). *Bázis (tradeable, traded) szektor*: régió kívüli keresletet kielégítő,

régióon kívülre értékesíthető termékeket, szolgáltatásokat előállító iparágak, több esetben exportra termelő cégek (feldolgozóipar, üzleti szolgáltatások, szállítás stb.), amelyek megfelelő stratégia esetén növelni képesek árbevételüket és új munkahelyeket tudnak létrehozni. *Helyi (non-tradeable, nontraded) szektor*: helyi (régión belüli) keresletet kielégítő tevékenységek, főleg szolgáltatások nyújtása a településen működő kisebb cégek és a háztartások részére (kiskereskedelem, háztartási eszközök javítása, helyi építőipar stb.). Ezen szektor növekedését a helyi fizetőképes kereslet (jövedelemtömeg) nagysága korlátozza, ha egy cég bővíti termelését, akkor egy másik tönkremehet, emiatt a térségben nem javul a foglalkoztatás. *Erőforrás-függő (resource-dependent) szektor*: a településre látogatók igényeinek kielégítésére szerveződött tevékenységek (turizmus, egészségügyi szolgáltatások, felsőoktatás stb.). A térségen kívülről áramlik be a jövedelem, a fogyasztók behozzák a helyi cégekhez, intézményekhez (szállodák, éttermek, klinikák, egyetemek stb.), így ezen helyi szektor árbevétele és egyúttal a foglalkoztatottak száma is megnöhet.

Az S3 fejlesztések esetében a szektorok közül a *bázis szektorbeli és az erőforrás-vezérelt szektorbeli cégek* fejlesztési elképzeléseit kell előtérbe állítani, amelyek esetében növekvő kereslettel és javuló foglalkoztatottsággal számolhatunk. A nontraded szektorbeli cégeket nem célszerű támogatni, legfeljebb akkor, ha kapcsolódnak valamelyik bázis vagy erőforrás-vezérelt szektorbeli cég értékláncához.

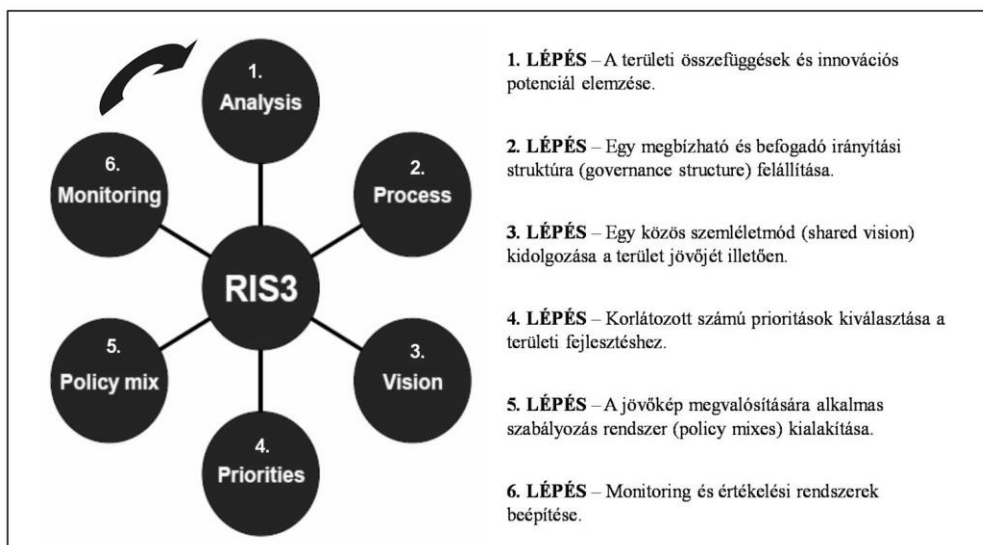
Az S3 programok esetében nagyon fontos az *eredmény-orientáltság*, aminek két területét emelhetjük ki. Egyrészt hatáselemzésekkel alátámasztott prioritásokat érdemes támogatni és folyamatos monitoringot kell folytatni. Másrészt fontos a jövőkép megvalósítását menedzselő *helyi irányító szervezet* kialakítása, akik koordinálják a szereplőket és nyomon követik a folyamatokat, mivel gördülő tervezésről van szó. Célszerű továbbá már a tervezés során mutatórendszereket kialakítani, és szükség esetén menet közben korrigálni a korábbi elképzeléseket és döntéseket.

Az S3 megszervezéséhez kiadott kézikönyv (RIS3 2012) 6 lépésből álló folyamatot javasolt az S3 stratégiák kidolgozásához (3. ábra): a helyzetelemzés, az irányító szervezet felállítása, a jövőkép kidolgozása, a prioritások kiválasztása, a menedzselés és finanszírozás, a monitoring és értékelési rendszerek. Ezek a lépések a helyi és regionális gazdaságfejlesztés gyakorlatában szokásos folyamatot írják le, nem a lépések sorozata, hanem az egyes lépések tartalmi kérdései a fontosak.

A korábbi tapasztalatok és eredmények kimutatták, hogy a régiók különböző módon vesznek részt a globális versenyben, egyrészt eltérő adottságokkal bírnak, másrészt kulcsiparágaik eltérő stratégiákkal versenyeznek. Porter (1990, 2008) mindezt a kompetitív fejlődés fázisai szerint tipizálta, ahol a nemzetközileg versenyző vállalatok technológiájuktól függően eltérő stratégiákat alkalmaznak (Lengyel 2010): *tényező-vezérelt* (kevésbé fejlett régiók technológiailag kései követő vállalatokkal), *beruházás-vezérelt*, másképpen *hatékonyság-vezérelt* (közepesen fejlett régiók technológiailag korai követő vállalatokkal) és *innováció-vezérelt* (fejlett régiók technológiailag élenjáró vállalatokkal). Az S3 kézikönyv (RIS3 2012) a kompetitív fejlődéssel összhangban szintén három régiótípust definiál: *vezető régiók*

(leaders), követők (followers) és kevésbé fejlett régiók (less advanced regions). Habár mindegyik régió egyedi, a helyi sajátosságokhoz igazodó S3 elképzeléseket próbál kidolgozni, de nem tekinthetnek el attól, hogy milyen típusba tartoznak.

3. ábra Az S3lépései

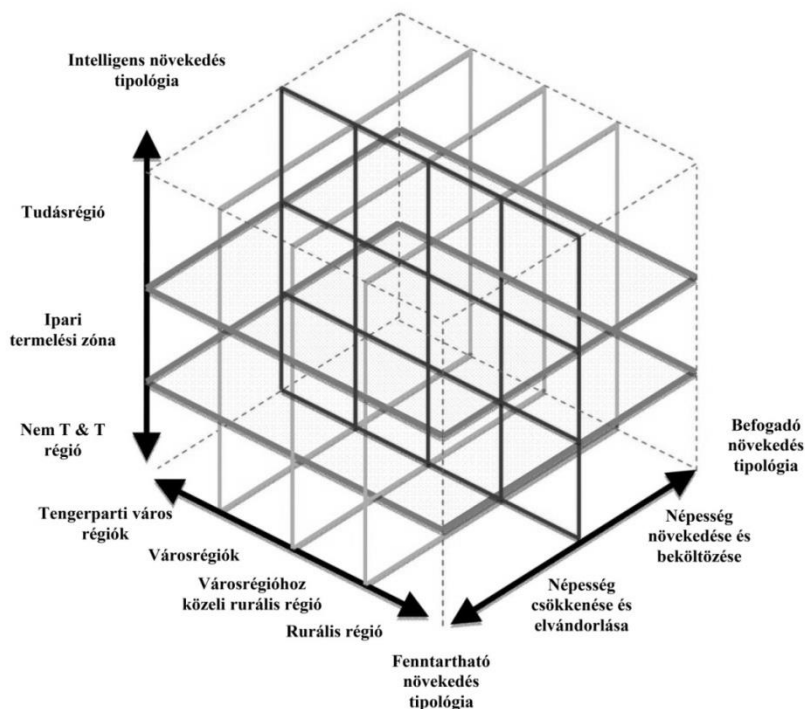

Forrás: NISzS (2014), 37. o.

Az *Európa 2020* dokumentumban megfogalmazott hármás célkitűzéshez (intelligens, inkluzív és fenntartható növekedés) alkalmazkodva megadták a régiók egy komplex tipizálását (4. ábra). A gazdaságfejlesztési lehetőségek szempontjából elkülönítették (RIS3 2012, 47. o.): *tudásközpont régiók* (knowledge hubs), *ipari termelési zónák* (industrial production zones) és *nem tudomány és nem technológia által vezérelt régiók* (non S&T-driven regions). A potenciális agglomerációs előnyök és a fenntarthatóság alapján az urbánus és rurális régiókat megkülönböztették, kiemelve a tengerparti és a kedvező elérhetőségű városközeli rurális régiókat. A társadalmi háttérhez a népesség változását emelték ki.

Úgy tűnik, hogy az S3 elsősorban olyan *vezető régiókban* (leaders) sikeres, amelyek tudásközpont régiók (knowledge hubs) vagy olyan *ipari termelési zónák* (industrial production zones), ahol technológiailag élenjáró vállalatok székhelyei találhatóak és hozzájuk kapcsolódva kutatóegyetemek. Ezekben a térségekben már van tapasztalat a sikeres együttműködés megszervezésére, kialakult a szereplők köre, erős K+F háttérrel bírnak és főleg bázis szertorbeli tevékenységek szerepelnek a fejlesztési prioritások között. A követők (followers) és kevésbé fejlett régiók (less advanced regions) esetében is vannak sikeres példák, de főleg az erőforrás-függő (resource-dependent) szektorban, ahol K+F tevékenységre alig van szükség (pl. turizmus, speciális helyi élelmiszerek előállítás).

4. ábra Az EU2020 célkitűzései szerinti régiótipizálások

Forrás: RIS3 (2012), 47. o.

Az S3 több szempontból különbözik a korábbi tipikus regionális innovációs stratégiáktól (Foray 2016, Radosevic 2017, RIS3 2012):

- Nem felülről lefelé irányuló (nem top down) és kutatóintézetekhez kötődve, hanem *alulról-szerveződő (bottom-up)*, helyi vállalkozói jövőalkotási folyamatban nyilvánul meg, amelynek során a legfontosabb érdekeltek együttműködnek.
- Globális szemszögből vizsgálja a *potenciális versenyelőnyöket*, piacokat és az innovátorok közötti, akár földrajzi határokon átívelő *együttműködési lehetőségeket*.
- Nem az a célja, hogy mindenhol a K+F-re támaszkodó új tudást állítson elő, hanem a *meglévő tudás, tapasztalatok és technológiák* felhasználását is felajánlja az innováció különféle formáihoz.
- Fontos eleme, hogy a szűkös erőforrások miatt *prioritásokat* kell meghatározni és a meglévő vagy potenciális versenyelőnyökre kell összpontosítani a támogatásokat, hogy így kritikus tömeg alakuljon ki.
- Nem az a lényeg, hogy szektoronként vagy technológiánként kiválogassuk a nyerteseket, hanem inkább a *szektorok és technológiák közötti termékeny együttműködés* (klaszterek) ösztönzése.

Összegezve, a napjainkban már megfigyelhető nemzetközi tapasztalatok alapján a helyi kulcsiparágak jövőbeli stratégiájának összehangolása és támogatása a központi eleme egy régió S3 stratégiája kialakításának. A *vállalkozói tényfeltárás* lényege a kreatív problémamegoldás (Foray 2016, 2017, Foray–Goenaga 2013, RIS3 2012): a meglévő erőforrások és az új partnerek kombinálása, a kockázatvállalás, a kísérletezés, új ötletek felkutatása az értéklánc mentén vagy új értéklánccok kialakítása. Több lényeges kérdést kell alaposan tisztázni az S3 kidolgozásakor, pl. meg tudjuk-e határozni a régió ígéretes és többszereplős tevékenységeit? Milyen intézmények és szerveződések szükségesek a tervezési és végrehajtási folyamat sikeres végrehajtásához? Mi a szerepe a helyi politikai, intézményi és üzleti szférának a vállalkozói tényfeltárás során?

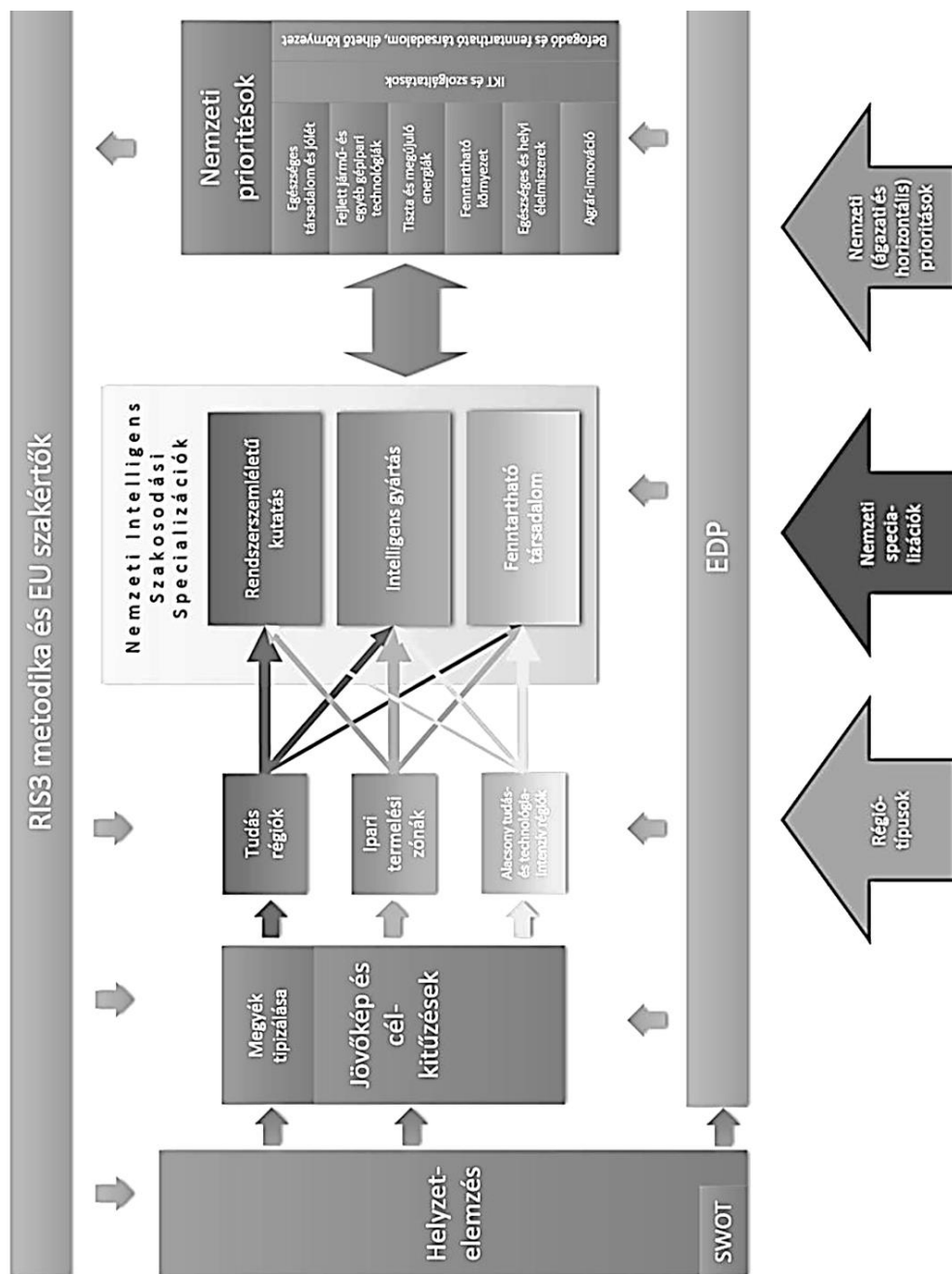
4. Az egészségipar lehetőségei a hazai intelligens szakosodási stratégiában

Magyarországon is elkészült a *Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia* (NISzS) 2014 őszén, amely dokumentum előfeltétele volt a 2014–2020-as időszakra vonatkozó támogatásokat rögzítő partnerségi megállapodásnak az EU-val. Az S3 dokumentumot 2013-ban a Nemzetgazdasági Minisztérium Innovációs Főosztálya koordinálta, majd 2014 nyarától az újonnan felálló Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal⁶. A nemzeti szintű dokumentáció elkészítésével párhuzamosan 2014 szeptemberében mindegyik megyében szerveztek konzultációt az S3 megyei elképzelésekről, az EU által javasolt három régiótípust elkülönítve (5. ábra).

A dokumentum 6 nemzeti prioritást ad meg, közülük kettő szorosan kapcsolódik az egészségiparhoz: egészséges társadalom és jólét, egészséges és helyi élelmiszerek. De a többi prioritásban is megjelennek az egészségiparhoz lazábban kapcsolódó tényezők. Az *egészséges társadalom és jólét prioritás*, amely az öregedő társadalom által egyre erősebben felvetődő problémákat próbálja 'orvosolni', a teljes egészségipari innovációs láncot áttekintve a betegségek jobb megértésétől kezdve a megelőzésen és felismerésen át a gyógyításig és a személyre szabott orvoslásig. A NISzS mindegyik megyére fontosnak tartja ezt a prioritást, amelynek egyes részterületei: betegségek megértése, korai diagnózis, fejlett orvosi és műszeres terápiák, klinikai módszerek, gyógyszerkutatás és fejlesztés, innovatív egészségipari és egészségügyi megoldások. Az *egészséges és helyi élelmiszerek prioritás* az élelmiszer-gazdaságban a nagy hozzáadott értékű, minőségi élelmiszerek, egészséges étrendet elősegítő élelmiszerek, funkcionális élelmiszerek, valamint az élelmiszerláncok lerövidítése és az élelmiszer-biztonság területén próbálja elősegíteni az innovációkat. Szintén mindegyik megyében megjelentek javaslatok, amelyek ehhez a prioritáshoz kapcsolódnak.

⁶ <https://nkfih.gov.hu/szakpolitika-strategia/nemzeti-strategiak/nemzeti-intelligens-150203-4>

5. ábra A Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia struktúrája

Forrás: <https://nkfih.gov.hu/szakpolitika-strategia/intelligens-szakosodasi>

A NISzS nemzetközi kitekintéssel foglalkozó része kiemeli, hogy az EU legtöbb tagállamában az S3 stratégiákban prioritásként szerepel az egészségipar, pl. Szlovákiában „Biomedicine and Biotechnology Environment”, Lengyelországban ’Healthy Society’, Írországban ’Medical Devices’, Szlovéniában és Romániában ’Health’, Észtországban ’Health Technologies and Services’ megnevezéssel. A nemzetközi kitekintésből is kiderül, hogy az *egészségipar fogalma* egy gyűjtőfogalom. Amint az Állami Egészségügyi Ellátó Központ fogalomtára⁷ leírja: „Ide tartozik minden - közvetve vagy közvetlenül - az egészség megőrzésére, helyreállítására, az állapot stabilizálására, az egészség által meghatározott életminőség javítására irányuló szolgáltatás, termék-előállítás, illetve az ezek kifejlesztését, alkalmazását elősegítő szervezési, oktatási-kutatási és kommunikációs tevékenység.”

A 2014-es év elején elfogadott *Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció* (NF-OFTK) az ágazati (átfogó) és területi fejlesztési koncepciókat foglalja egységbe, főleg az EU-s források allokációjához (6. ábra). Megjegyzem, hogy ezt a dokumentumot 2013 végén fogadta el az országgyűlés és 2014 januárjában vált nyilvánossá, azaz jóval korábban, mint a magyar NISzS.

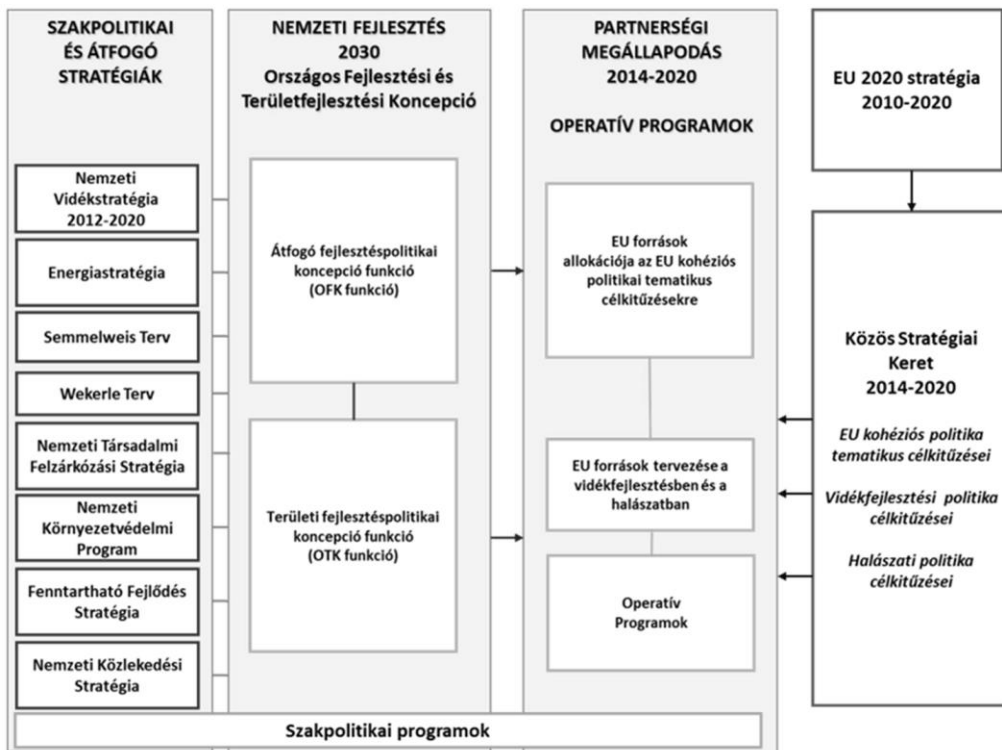
Ebben a dokumentumban is *kihangsúlyozzák az egészségipart*, amely „az integrált gazdaságfejlesztés egyik mintaterülete” (NF-OFTK 2014, 30. o.). Kiemelik továbbá (30. o.): „Az egészségipar egy újonnan megnevezett, iparágakon átnyúló és azokat összekötő szegmense a magyar gazdaságnak. Az egészségipar magában foglalja hazánk kivételesen gazdag termál- és gyógyvízkészletének sokrétű hasznosítását, az egészség megőrzését és helyreállítását valamint az egészségtudatos életmódot szolgáló kutató, termelő és szolgáltató tevékenységeket. Rendkívül innovatív és kutatásigényes területei vannak, jelentős, még részben kihasználatlan külpiazi lehetőségekkel, és igen komoly, tovább bővíthető munkaerőbázissal rendelkezik. ... Az egészségipar akkor lehet valóban kitorési pont, ha megfelelő, fizetőképes kereslet jelentkezik termékei és szolgáltatásai iránt.” Továbbá „az egészségipart elsősorban a turizmusfejlesztési tervekkel, de ezen felül a K+F, gyógyszer és gyógyászati segédeszköz-gyártással, orvosi szolgáltatásfejlesztéssel, valamint a szakembergárda magas színvonalú oktatásával szükséges összehangolni”. Azt is kiemelik, hogy nemzetközileg „az egészségiparhoz kapcsolódó gyógyszeripar egy rendkívül dinamikusan fejlődő iparág”. A turisztikai fejlesztéseknél is hangsúlyosan jelennek meg az egészségiparhoz kötődő tevékenységek (40. o.): „az egészség- és egészségügyi turizmus területén jelentősek a gyógyhelyek, továbbá kiemelt vonzerőt jelentenek az UNESCO világörökségi helyszínek”.

Megjegyzem, hogy az S3 nem szerepel a szakpolitikák között, ott csak ágazatiak találhatók, ami egyrészt utal arra, hogy a kormányzat centralizált logikájába nem illeszkedik az alulról-szerveződő gazdaságfejlesztés. Másrészt arra is utal, hogy a 2013-ban véglegesítendő NF-OFTK dokumentumban az S3-at a szokásos

⁷ <https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php/Eg%C3%A9szs%C3%A9gipar>

K+F politikának fogták fel, azaz központilag koordinált horizontális politikaként. Ez a felfogás mindvégig tetten érhető a NISzS 2014 nyári-őszi átdolgozás során, azaz úgy tűnik, hogy nem érvényesültek az ismertett alulról-szerveződő gazdaságfejlesztési szakmai szempontok.

6. ábra A Nemzeti Fejlesztés 2030 struktúrája és programjai

Forrás: NF-OFTK (2014), 12. o.

Az NF-OFTK dokumentumban a *hét gazdaságfejlesztési prioritás* között részben újrafogalmazták a célokat (185–186. o.) és megjelenik az „Egészséggazdaság és egészségipar”, mint ’a gazdaság újrapozicionálásának fontos területe’. Kiemelik, hogy ’Magyarország kedvező adottságokkal (természetes gyógytényezők, pl. gyógy- és termásvíz, gyógyiszap, gyógy-barlang) rendelkezik a gyógyászatra épülő egészségiparhoz és az egészségturizmushoz. ... A piacosítható egészségügyi szolgáltatások a hazai lakosság mellett az egészségturizmus egyik fontos területét is képezik (pl. fogászati szolgáltatások, plasztikai sebészet, wellness). Az egészségipar globálisan is felértékelődő piac. ... Az egészségipar fejlesztése gazdasági eredményként munkahelyeket teremt, erősíti a kis- és középvállalkozói szektort, hozzá-

járul a K+F+I fejlesztésekhez, tartós gazdasági növekedést biztosíthat, emellett szakember-igényével ösztönzi az oktatás-képzést.”

Az NF-OFTK dokumentumban az *ipar horizontális és átfogó fejlesztése* során tíz, nemzetgazdasági szempontból kiemelkedő iparágat jelöltek ki, köztük az *egészségipart és a gyógyszeripart*, amelyekre ágazati iparstratégiákat kell készíteni (191. o.). A *szakpolitikai feladatok* között az egészségipar esetében felsorolják (209. o.): az orvosi szolgáltatásokra épülő egészségturizmus fejlesztését, ehhez kapcsolódva a turisztikai kínálatfejlesztést, a turisztikai intézményrendszer fejlesztését, gyógyhelyi TDM szervezetek fejlesztését, a geotermikus energia egészségipari hasznosítását. Megemlíti az egészségipari innovációt a gyógyszeriparban, az orvosi műszergyártásban, a biotechnológiában, továbbá magyar egészségipari know-how központok létrehozását. A területi prioritások között csak a természeti gyógyhelyek, a gyógy- és termálvízkezelés szerepel.

A szakpolitikai feladatok között külön megjelenik a *gyógyszeripar és a biotechnológia* (NF-OFTK 2014, 210. o.), első feladatként rögzítve a *biotechnológiai beruházások* magyarországi megvalósításának elősegítését. A többi feladat főleg az oktatáshoz és K+F-hez kapcsolódik, kiemelve, hogy szükséges az ágazat K+F ráfordításának növelése. A szakpolitika területi prioritásai között található az egyetemek és a gyógyszeripar együttműködésének támogatása.

A *megyék között* az egészségipar fejlesztése egyedül Hajdú-Biharban szerepel, mint kiemelt fejlesztési cél. Szinte mindegyik megyében megjelennek ugyan a gyógyturizmushoz kapcsolódó fejlesztési elképzelések, de igen változatos kifejezések kíséretében.

A kormány által 2016 tavaszán elfogadott, az *újraiparosodást ösztönző Irinyi tervben* hét kiemelten fejlesztendő terület szerepel, közte az *'egészséggazdaság'*, ezen belül pedig a *turizmus* (Irinyi-terv 2016, 57–61. o.). Kiemelik, hogy a „vizsgált szempontrendszer alapján alacsony delokalizációs kockázata, globális és regionális trendbe való illeszkedése és különösen magas hozzáadott értékű termelése miatt kiemelkedik a *gyógyszeripar*. Azonban a gyógyszeripart fejlesztési szempontból nem lehet külön kezelni és leválasztani az *'egészséggazdaság'*-ról mint fejlesztési egységről.” Definiálják, hogy mit értenek *egészséggazdaság* alatt (57. o.): „Az *egészséggazdaságba* a gyógyszeripar, orvosi berendezések és eszközgyártás, gyógynövényipar, egészségturizmus, nanotechnológia, bionika, biotechnológia, medical IT-technológia, genetika, termál-, gyógy- és ásványvizek komplex hasznosítása, kapcsolódó oktatás, K+F+I és speciális építőipar értendő.” Lényegében a korábban egészségipar néven futó tevékenységeket látták el új gyűjtőnévvel.

Az *egészséggazdaság* valóban komoly tényező a magyar gazdaságban. A KSH adatai alapján a *gyógyszergyártás* (CF alág) értékesítése 2015-ben 795 milliárd Ft volt, amelyből 84% exportértékesítés, amelynek döntő zömét a négy hazai legnagyobb gyártóbázissal rendelkező gyógyszercég adja (Richter, Egis, Teva, Sanofi-Avensis). A gyógyszergyártás 2016-ban a magyar feldolgozóipari GVA 5,6%-át állította elő, 2015-ben 17 ezer főt foglalkoztatott, közülük a szellemi foglal-

koztatottak 61%-ot tettek ki, miközben ez az arány a feldolgozóiparban 26% volt (KSH 2016). Az egyéb feldolgozóiparon (CM alág) belül jelentős az *orvosi eszközgyártás* (325 szaktevékenység), amelynek összes értékesítése 2015-ben 233 milliárd Ft, aminek 86%-a exportra került, kb. 150 cég jóvoltából. A közel 2000 orvosi berendezés és eszközgyártó vállalkozás 11 ezer főt foglalkoztatott, 26%-uk szellemi dolgozó. A gyógyszergyártás azonban térben nagyon koncentrált és csak néhány térségben lehet húzóágazat (Lengyel et al. 2016, Nagy 2016).

2018 tavaszán jelent meg a NISzS menet közbeni értékeléseként 'Magyarország megújított kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiája' társadalmi vitára bocsátott változata, amely „Befektetés a tudásba, befektetés a jövőbe” nevet viseli (NKFI 2018). A dokumentumban egy helyen (9. oldalon) és egy lábjegyzetben (11. lábjegyzet) van megemlítve az egészségipar, míg az egészséggazdaság kifejezés sehol sem szerepel. A dokumentum szerint a NISzS-hez kapcsolódva egy intézkedés történt 2016-ig (összesen 25 intézkedést soroltak fel): *H1. Intelligens ("ésszerű és hatékony") szakosodás a régiókban (S3)*, amelynek előrehaladását közepesnek értékelték. A stratégiai tervezet megújított célrendszerében a NISzS egy specifikus cél indoklásában jelenik meg (C/SC5. A hazai és globális értékláncokban való részvétel elősegítése), de a cél bővebb kifejtésében már nem szerepel.

A hazai dokumentumokat áttekintve egyrészt azt emeljük ki, hogy az S3 szemlélet felemás módon jelent meg, nem a hatékony regionális gazdaság- és vállalkozásfejlesztés eszközeként, hanem inkább a központi K+F politika újrafogalmazásaként. Ez pedig törvényszerűen a nagyobb kutatóintézeteket és a nagyvállalatokat helyezi előtérbe, de a helyi vállalkozói együttműködéseket, klasztereket alig képes ösztönözni. Azért sem, mert ehhez időigényes vállalkozói tényfeltárás és helyi koordináló szervezetek, pl. menedzsment ügynökségek kellenének. Másrészt szembetűnő, hogy az egészségipar, egészséggazdaság megjelenik ugyan a dokumentumokban, de nagyon eltérő tevékenységi köröket átfogva, így inkább csak jelszavakként értelmezhetők. Harmadrészt a 2015–2016-os pályázatokat áttekintve (NKFI 2018) nem a traded szektor integrált programjaira, hanem elkülönült ágazati jellegű projektekre lehetett pályázni, amelyek nemzetgazdasági hatékonysága így erősen kétséges.

Az S3 stratégiák megyékre is elkészültek és a megyei önkormányzatok kapták meg a koordináló szerepet. Ez regionális tudományi szempontból kérdéses, ugyanis a helyi szereplőket (vállalkozások, intézmények stb.) inkább a lokális munkaerő-piaci körzetek, másképpen ingázási övezetek alapján lehet koordinálni és együttműködésre ösztönözni (pl. Bács-Kiskun megyében a nagy távolság miatt a bajai vagy nagykőrösi cégek közötti kapcsolatok minimálisak). Másrészt a megyei önkormányzatban nincsenek benne a megyei jogú városok, emiatt a koordinálás sok nehézséget vet fel. Az sem mellékes, hogy üzleti vállalkozások együttműködésének menedzselésére a 'hivatali mentalitás' nem alkalmas.

5. Összefoglalás

A tanulmányban áttekintettük az S3 kialakulásában megfigyelhető alapvető gondolatrendszereket. Legfontosabbnak azt tartom, hogy a 2008-as válság rávilágított arra, hogy az EU leszakad, ha a 2014–2020-as időszakban a szűkös erőforrásokat nem a gazdasági növekedés ösztönzésére fordítják. Emiatt a regionális politika is átalakult, a korábbi szociálpolitikai jellegű, méltányossági szemlélet helyett a versenyképességet és hatékonyságot javító fejlesztéseket és támogatásokat helyezik előtérbe.

Az elméleti háttér is készen állt erre a fordulatra, a hosszú távú gazdasági növekedési irányzatok elegendő muníciót adtak. De a regionális tudomány, azon belül a regionális gazdaságtan képviselői is már évek óta elismert eredményeket értek el a térbeli koncentrálódás, az alulról-szerveződő, endogén jellegű gazdaság- és vállalkozásfejlesztés stb. értelmezésében. A regionális politikát irányítók pedig beemelték ezeket az eredményeket a 2014–2020-as tervezési időszak módszertanába.

Magyarországon megkésve és véleményem szerint félreértve dolgozták ki az S3 stratégiát és annak végrehajtását. Nem az alulról-szerveződő, a traded szektorbeli profitorientált vállalkozások terveire épülő, azok innovációs háttérét segítő elképzelések nyertek teret, hanem inkább a szokásos K+F gondolatok, főleg egyetemi és kutatóintézeti ötletek. Erre utal az is, hogy a vállalkozói tényfeltárás lényegében elmaradt, a megyékben nem az S3, hanem az ágazati fejlesztések dominálnak, azok is központosított pályázatokon. A megyék rendelkezésére álló TOP-ok pedig inkább az infrastruktúra fejlesztését finanszírozzák.

Az egyik legnagyobb gondnak a *hiányzó munkaszervezetet* tartom: az S3-at csak helyben működő, beágyazódott ügynökség tudná működtetni, a Quadruple Helix modell szellemében. Ehhez viszont decentralizált közigazgatás kellene, ami nélkül a helyi szereplők, főleg a vállalkozások közötti alapvető fontosságú bizalom csak esetlegesen alakulhat ki.

Véleményem szerint az S3 a hazai egészségipar fejlesztésének kiváló eszköze lehetne, mivel az egészségipar (egészséggazdaság) igen összetett tevékenységi kört fog át, amelyek között a szinergiákat lehetne erősíteni. Pl. az egészségipart és a turizmust együtt is lehetne fejleszteni, több megyében erre rendelkezésre állnak a gyógyszállók, megyei kórházak, klinikák stb., amelyekhez a helyi vállalkozások széles köre kapcsolódni tudna (éttermek, rendezvények, turisztikai szolgáltatások stb.). Az európai népesség előregedése miatt pedig a fizetőképes piaci kereslet is várhatóan nőni fog.

Felhasznált irodalom

- Abreu, M. (2014): Neoclassical regional growth models. In Fischer, M. M. – Nijkamp, P. (eds): *Handbook of Regional Science*. Springer, Heidelberg, 169–192. o.
- Acemoglu, D. (2008): *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton University Press, New Jersey.

- Aghion, de B. A. – Durlauf, J. (2005): *Handbook of Economic Growth*. Elsevier, Amsterdam.
- Ács, Z. – Sanders, M. (2014): Endogenous growth theory and regional extensions. In Fischer, M. M. – Nijkamp, P. (eds): *Handbook of Regional Science*. Springer, Heidelberg, 193–212. o.
- Ács, Z. – Varga A. (2000): Térbeliség, endogén növekedés és innováció. *Tér és Társadalom*, 4, 23–39. o.
- Barca, F. (2009): *An agenda for a reformed cohesion policy. A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*. Independent report. European Commission, Brussels.
- Batey, P. – Friedrich, P. (2000): *Aspects of Regional Competition*. In Batey, P. – Friedrich, P. (eds): *Regional Competition*. Springer, Berlin, 3–33. o.
- Bögel Gy. (2008): A schumpeteri „teremtő rombolás” módjai az infokommunikációs iparban. *Közgazdasági Szemle*, 4, 344–360. o.
- Capello, R. (2007): A forecasting territorial model of regional growth: the MASST model. *The Annals of Regional Science*, 753–787. o.
- Capello, R. (2015) *Regional economics (2nd ed.)*. Routledge, London and New York.
- Capello, R. – Nijkamp, P. (eds) (2009): *Handbook of regional growth and development theories*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Carayannis, E. G. – Rakhmatullin, R. (2014): The Quadruple/Quintuple Innovation Helixes and Smart Specialisation Strategies for Sustainable and Inclusive Growth in Europe and Beyond. *Journal of Knowledge Economy*, 5, 212–239. o.
- Cheshire, P.C. (2003): Territorial Competition: Lessons for (Innovation) Policy. In Bröcker, J. – Dohse, D. – Soltwedel, R. (eds): *Innovation Clusters and Interregional Competition*. Springer, Berlin, 331–346. o.
- Christensen, C. M. (2002): *The Innovator's Dilemma*. Harper Business, New York.
- Cochrane, W. – Poot, J. (2014): Demand-driven theories and models of regional growth. In Fischer, M. M. – Nijkamp, P. (eds): *Handbook of Regional Science*. Springer, Heidelberg, 259–276. o.
- Cséfalvay Z. (2017): *A nagy korszakváltás*. Kairosz, Budapest.
- Dusek T. – Kotosz B. (2016): *Területi statisztika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- EC (2010): *A GDP-n innen és túl – A haladás mérése változó világunkban*. European Commission, Brussels.
- EC (2017): *Strengthening Innovation in Europe's Regions: Strategies for resilient, inclusive and sustainable growth*. European Commission, Brussels.
- Elekes Z. (2016): A regionális növekedés új tényezői az evolúciós gazdaságföldrajzi kutatásokban. *Közgazdasági Szemle*, 3, 307–329. o.
- Foray, D. (2014): From smart specialisation to smart specialisation policy. *European Journal of Innovation Management*, 17, 4, 492–507. o.
- Foray, D. (2015): *Smart specialisation. Opportunities and challenges for regional innovation policy*. Routledge, London and New York.
- Foray, D. (2016): On the policy space of smart specialization strategies. *European Planning Studies*, 24, 6, 1428–1437. o.

- Foray, D. (2017): The economic fundamentals of Smart Specialization Strategies. In Radosevic, S. et al. (eds.): *Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization*. Elsevier, London, 38–50. o.
- Foray, D. – Goenaga, X. (2013): *The Goals of Smart Specialisation*. S3 Policy Brief Series. no 1. European Union. Luxembourg.
- Foray, D. et al. (2009): *Smart Specialisation – The Concept*. Policy Brief of the Knowledge for Growth Expert Group.
- Imreh-Tóth M. (2015): *Az egyetemi vállalkozásoktatás lehetséges szerepe a vállalkozóvá válás elősegítésében*. JATEPress, Szeged.
- Irinyi-terv (2016): *Irinyi terv. Az innovatív iparfejlesztés irányainak meghatározásáról*. Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest.
- Kotosz B. – Lukovics M. (2017): *Az egyetemek helyi gazdasági hatásainak mérése*. GlobeEdit, Saarbrücken.
- Krugman, P. (2003): *Földrajz és kereskedelem*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KSH (2016): *Ipari és Építőipari Évkönyv*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Lengyel B. (2012): *Tudásalapú regionális fejlődés*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Lengyel B. – Szakálné Kanó I. (2014): Regional economic growth in Hungary 1998–2005: What does really matter in clusters? *Acta Oeconomica*, 64, 3, 257–285. o.
- Lengyel I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lengyel I. (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málóvics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 151–174. o.
- Lengyel I. – Szakálné Kanó I. – Vas Zs. – Lengyel B. (2016): Az újraiparosodás térbeli kérdőjelei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 63, 6, 615–646. o.
- Lengyel I. – Varga A. (2018): A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 65, 5, 499–524. o.
- Lukovics M. – Zuti B. (2014): Egyetemek a régiók versenyképességének javításáért: „negyedik generációs” egyetemek? *Tér és Társadalom*, 4, 77–96. o.
- Lukovics M. – Zuti B. (2015): New Functions of Universities in Century XXI Towards "Fourth Generation" Universities. *Transition Studies Review*, 22, 2, 33–48. o.
- Malecki, E. J. (2002): Hard and Soft Networks for Urban Competitiveness. *Urban Studies*, 5–6, 929–945. o.
- Malecki, E. J. (2004): Joykeing for position: What it Means and Why It Matters to Regional Development Policy When Places Compete. *Regional Studies*, 9, 1101–1120. o.
- Mankiw, G. (2015): *Macroeconomics*. Worth Publisher, New York.
- McCann, P. (2013): *Modern urban and regional economics*. Oxford University Press, Oxford.
- McCann, P. – Ortega-Argilés, R (2013): Transforming European regional policy: a results-driven agenda and smart specialization. *Oxford Review of Economic Policy*, 29, 2, 405–431. o.

- McCann, P. – Ortega-Argilés, R. (2016): The early experience of smart specialization implementation in EU cohesion policy. *European Planning Studies*, 24, 8, 1400–1427. o.
- McCann, P. – van Oort, F. (2009): Theories of agglomeration and regional economic growth: a historical review. In Capello, R. – Nijkamp, P. (eds): *Handbook of regional growth and development theories*. Edward Elgar, Cheltenham, 19–32. o.
- Nagy B. (2012): Tudásátadás az egyetemek és az ipar között. In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málóvics Gy (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 93–108. o.
- Nagy B. (2016): A magyar feldolgozóipar átalakulása 2008 és 2013 között: újraiparosodás vagy térbeli átrendeződés. In Lengyel I. – Nagy B. (szerk.): *Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása*. JATEPress, Szeged, 45–61. o.
- Nijkamp, P. – Abreu, M. (2009): Regional development theory. In Kitchin, R. – Thrift, N. (eds): *International Encyclopedia of Human Geography*. Elsevier, Amsterdam (9. kötet), 202–207. o.
- NF-OFK (2014): *Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció*. Magyar Közlöny, 1, 11–298. o.
- NKFI (2018): *Befektetés a tudásba, befektetés a jövőbe. Magyarország megújított kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiája* (társadalmi vitára bocsátott változat). Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, Budapest.
- NISzS (2014): *Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia*. Nemzeti Innovációs Hivatal, Budapest.
- Pike, A. – Rodrigues-Pose, A. – Tomaney, J. (2006): *Local and regional development*. Routledge, London – New York.
- Pike, A. – Rodrigues-Pose, A. – Tomaney, J. (eds.) (2011): *Handbook of local and regional development*. Routledge, London – New York.
- Polenske, K. R. (2004): Competition, Collaboration and Cooperation: An Uneasy Triangle in Networks of Firms and Regions. *Regional Studies*, 9, 1029–1043. o.
- Porter, M. E. (1990): *The competitive advantages of nations*. The Free Press, New York.
- Porter, M. E. (2003): The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*, 6–7. 549–578. o.
- Porter, M. E (2008): *On Competition. Updated and Expanded Edition*. Harvard Business Review Book, Boston.
- Radosevic, S. (2017): Assessing EU Smart Specialization Policy in a Comparative Perspective. In Radosevic, S. et al. (eds.): *Advances in the Theory and Practice of Smart Specialization*. Elsevier, London, 1–36. o.
- Rechnitzer J. – Smahó M. (2011): *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RIS3 (2012): *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3)*. European Commission, Luxembourg.
- Romer, D. (2012): *Advanced Macroeconomics* (4th ed). McGraw-Hill, New York
- Schumpeter, P. (1961): *The theory of economic development*. Oxford University Press, Oxford-New York.

- Stiglitz, J. E. – Sen, A. – Fitoussi, J. P. (szerk.) (2010): A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről. *Statisztikai Szemle*, 3, 305–320. o.
- Stimson, R. – Stough, R. R. – Nijkamp, P. (2011): *Endogenous regional development*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Stimson, R. J. – Stough, R. R. – Roberts, B. H. (2006): *Regional economic development. Analysis and planning strategy*. Springer, Berlin.
- Stimson, R. – Stough, R. R. – Salazar, W. (2009): *Leadership and Institutions in Regional Endogenous Development*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Thissen, M. – Van Oort, F. – Diodato, D. – Ruijs, A. (2013): *Regional Competitiveness and Smart Specialization in Europe: Place-based Development in International Economic Networks*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Vas Zs. (2012): Tudásalapú gazdaság és társadalom kiteljesedése: A Triple Helix továbbgondolása – a Quadruple és Quintuple Helix. In Rechnitzer J. – Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr, 198–206. o.
- Vas Zs. (2017): *Innovációs rendszerek a kevésbé fejlett régiókban: tudásintenzív iparágak a Dél-Alföldön*. JATEPress, Szeged.
- Varga A. (2009): *Térszerkezet és gazdasági növekedés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Varga A. (2016): *Regionális fejlesztéspolitikai hatáselemzés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

The bases of smart specialisation strategy, with a particular focus on healthcare industry

Imre Lengyel

There has been a long-standing debate among the representatives of regional politics about whether the state and local communities should interfere in economic processes or spontaneous business decisions automatically induce the development of each region in the long term. Recently the European Union has been losing ground in the global competition, and this is partly the reason why the recognition that the cohesion policy applied to make less developed regions catch up should be made more efficient has been widely accepted. In the European Union this new concept of economic development is called smart specialisation strategy (S3) and in the programming period of 2014-2020 development plans have already had to be drawn up according to this approach and planning method, including the plans for the Hungarian counties. Healthcare industry embraces a complex scope of activities, the actors of business, public and nonprofit sectors need to cooperate in working out synergy-based, cross-sectoral, integrated and bottom-up local and regional developments, for which smart specialisation strategies provide an excellent framework.

In my study I review the key points and the economic policy (macro economic) bases of smart specialisation, and the spatial extension of this approach. I provide a detailed description of its special train of thought, planning methodology and instruments in the regional policy of the European Union. Then I present the Hungarian smart specialisation plan, in particular the development concepts of healthcare industry.